

КОНЦЕПТЪТ *КРАСИВО* В КОНТЕКСТА НА БЪЛГАРСКАТА ФОЛКЛОРНА ОБРЕДНОСТ (ПЕСЕННИТЕ МОТИВИ *КОЕ Е НАЙ-ХУБАВО?* *И КОЙ НАПРАВИ ТАЗИ ХУБОСТ?*)

SVETLA DZHIVTEREVA

Uniwersytet Wielkotypnowski im. Świętych Cyryla i Metodego

THE CONCEPT OF THE BEAUTIFUL IN BULGARIAN FOLK RITUALS (THE SONG MOTIFS *WHAT IS MOST BEAUTIFUL?* AND *WHO MADE THIS BEAUTY?*). The paper analyses Bulgarian folk motifs *What is Most Beautiful?* and *Who Made This Beauty?*, appearing predominantly in Christmas folk songs. The author reveals the elements that define the aesthetic consciousness of the Bulgarian folk community, the mechanisms of building and transmitting the aesthetic experience as an integral part of the community's worldview. The focus on the concept of the beautiful emphasises the Christian nature of Christmas ritual poetry. Data concerning the motifs of the beautiful in the two Bulgarian songs is systematised in two appendices.

Keywords: Bulgarian folklore, concept of the beautiful, folk songs, Christian folk rituals.

Красиво и грозно са исторически променливи категории на културата. Те са част от светогледните нагласи на обществото и следват в своето развитие промените в начина, по който човекът възприема и разбира света. *Човешкото общество се намира в постоянно движение, изменение и развитие, в различните епохи и в различните култури хората възприемат и осъзнават света по своему и по-свой собствен начин организират впечатленията и знанията си, конструират своя особена, исторически обусловена картина на света* (Гуревич 1984: 18). Българската народна култура отразява спецификите на средновековното общество с характерната за него религиозност, която е определяща при формирането на символното му отношение към света. Синкретизмът като основна черта на изкуството на фолклорните общества се дължи според В. Е. Гусев на синкретичния характер на художествено-образното мислене, обусловено от природата и възприемането на предмета на изкуството в неговата естетическа цялост и интегрираност. Според него предмет на фолклорното изкуство е естетичното в действителността, което е представлявало интерес за народа

(Гусев 1960: 30, 33). Т. Ив. Живков разглежда естетичното не като предмет, а като същностна функция на всички елементи на фолклорната култура, която, поради тази причина, той нарича народна художествена култура (Живков 1977: 5–39).

Синкретизмът на фолклорното изкуство произтича от взаимната обвързаност на всички категории в светогледа на неговите носители¹. Тази взаимнообвързаност по думите на А. Гуревич се определя преди всичко от факта, че светът е възприеман като една цялост: *Всичко съществуващо възхожда към централния регулативен принцип, включва се в стройна йерархия и е в хармония с останалите елементи на космоса*. Според него този регулативен принцип е Бог, разбран като висше благо и съвършенство: *В средновековния модел на света няма етически неутрални сили и вещи: всички те са съотнесени с космическия конфликт на доброто и злото и са въвлечени във всемирната история на спасението* (Гуревич 1984: 296–297).

Актът на възприемане на красивото и грозното е функция на светогледната нагласа и отразява едно комплексно възприемане и осмисляне на света, при което те са същностни и неотделими качества както на цялото, така и на всички негови съставни части. При този тип ценностна система проявите на красивото и грозното са проява на свещеното в света. Актът на тяхното възприемане и възпроизвеждане е акт на съзercание и възпяване на неговото съвършенство, а също форма на единение с божественото начало. С други думи по произход естетическият опит е елемент и действие на религиозното светоусещане. Неговите прояви на първо място в обряда са определящи за формирането на естетическото съзнание на членовете на различните културни общности и за спецификата на формите на неговата изява при всяка от тях.

В българските обредни песни идеята за съвършения космически ред е изразена с думата *хубост*. Това мнение изказва А. Калоянов при обобщението на мотивите в коледните песни, съдържащи образи на идеално организирания космос (Калоянов 1992: 50). Хубави са знаците на космическата организация, знаците на Сътворението и техните съответствия в системата на обредните елементи, чрез които ритуалът ги препотвърждава. По-долу ще се спра на две коледни песни, в които са представени две допълващи се гледни точки. Първата е тази на човека, който в ситуацията на

1 Съществено в тази посока е наблюдението на С. Аверинцев, че предпоставка и компенсация за липсата на науката естетика до средата на XVIII в. е една максимална естетическа натовареност на всички устойчиви форми на осмисляне на битието: *Отделянето на естетиката като обособена дисциплина е компенсирало онази деестетизация на светогледа, с която е заплатено раждането на европейската „научност“ и „практичност“*. Докато естетиката като такава не съществува, то не съществува и такова нещо, което да не бъде естетика (Аверинцев 2004: 16).

ритуално общуване с Бога, търси знаците за съгласуваност на земното с небесното. Втората е положена в света на божественото и утвърждава красотата като проява на свещения ред.

В коледна песен от Северна България идеалният ред е описан в отговорите на въпроса *Кое е най-хубаво?*²: *Какво ми е, Божне ле, най-хубаво, / под горица, Божне ле, под зелена, / над водица, Божне ле, лед студена?* (Моллов 2013: пг 380, Сандрово, Русенско; КБЛ-ВТУ).

В отговора последователно се потвърждава, че най-хубавото е трапеза, край която наред седят чифчии (хлебари), лозари (кръчмари), овчари и майстори³, които пият вино или изработват дарове (кравай, агне, чаши вино, икони, сукно, люлки, пръстени) за Господ и светците: *Наред седят, Божне ле, ред чифчии, / край горица, край зелена, / кат' си седят, ред си чакат, / кат' си чакат, брашно сеят, / брашно сеят, тесто месят, / тесто месят, кравай вият. / Кат' го вият, тъй наричат: / – Първи кравай – на Ристоса, / втори кравай – на Стара Бога, / трети кравай – на Божя майка...* (вариант от Тетово, Кубратско).

Информативността на текстовете от каноничен тип е положена не само и не толкова в тяхното съдържание, а до голяма степен се осигурява от външни спрямо самия текст фактори, каквито са съзнанието, светогледът и културата на техните носители. Фолклорният текст не може да се реализира пълноценно извън ситуацията на възприемането му от колектива в момента на изпълнението. Самото възприемане е творчески акт на самоорганизиране на информацията в съзнанието на получателя (вж. Лотман 1992: 243–248)⁴. Контекстът, в който реализира своето значение разглежданият мотив, е свързан с концепцията за дарообмена в навечерието на Новата година и по-общо със Сътворението и неговата обредна проекция. Принципиите на тази концепция са застъпени в многобройни ритуални практики, свързани с размяна на дарове в рамките на различни обреди (социализиращи и календарни). Значението им в тези обреди се корени в идеята за обмен между световите в критична ситуация, изискваща потвърждаване на Реда.

2 За разпространението на песента вж. Приложение I.1.

3 Най-често те са златари (куюмджии), терзии и дялгери, а единично се срещат грънчари, даскали и писари. Вж. Приложение I.2.1. Занаяти и действия.

4 Получателят на произведението от XIX в. е преди всичко слушател – той е настроен да получи информацията от текста. Получателят на фолклорното (а също така и средновековното) художествено съобщение просто е поставен в благоприятни условия да се вслуша в себе си. Той е не само слушател, но и творец. С това е свързан и фактът, че една толкова канонична система не губи способността си да бъде информационно активна... ако деканонизираният текст се извява като източник на информация, то канонизираният – като неин възбудител. (Лотман 1992: 246).

Описаните дарове възпроизвеждат една по-обща формула за троичност, която има широко разпространение във фолклорната словесност и е един от числовите кодове, изразяващи идеята за свещения Ред. Отнесена към ритуализираните жестове от мотива *обричане на три дара за Бога и светците*, тя допълва смисъла им на обредни действия на молитва и благодарност. Едновременно с това тя добавя към значението им идеята за цялостност и завършеност, доколкото на изпълнителите и слушателите са познати редица мотиви и сюжети, в които *третият* (третият опит, път, син, изпитание и т.н.) е носителят на успешния изход от критична ситуация и възстановяването на реда. От друга страна формулата кореспондира с образа на трите реки от жито, мляко и вино, които потичат след победата на светец или юнак над змей (ламя, хала) в коледните песни със змееборски мотив. Образът кодира подреждането на триделното пространство и отключването на времето на новия годишен цикъл, представен от плодородието на сезоните (мляко – пролет, жито – лято, вино – есен), които заедно с момента на двубоя описват четиритактовия годишен календар (Калоянов 1992: 48).

Някои варианти на коментираната песен дават израз на връзката и взаимната преводимост на природния и социалния код чрез клишета от типа: *Хайде жито по чифчиц, / хайде вино по копачи, / хайде мляко по овчари!* Самостоятелна социално кодирана версия на този фрагмент от календарната митология откриваме в мотивите, в които след двубой светец (най-често свети Георги) освобождава три синджира роби – орачи, овчари и лозари, а те в замяна му наричат кравай, агне и чаша вино *срещу слънце, с право сърце* за деня му⁵. По този начин песента семантизира храните върху обредната трапеза като знаци на отвоювания ред, към който се присъединява социалният колектив чрез обричането им. На този фон можем да видим в жестовете на даряване в песента някаква отговорност, *благо-дарене*, изразяващо изконния смисъл на думата *благодаря* и разположено в началото годишния цикъл.

Разглежданата песен цели присъединяване към ритуално организирания ред. Трапезата е между горе и долу *под горица, над водица* и е място на контакт с Бога, където той ще потвърди *кое е най-хубаво* и ще приеме наречените дарове. Този хронотоп е постоянно актуализиран при изпълнение от припева: *Под горица, Божне ле, под зелена, / над водица, Божне ле, лед студена* (вж. Приложение I.3. Хронотоп и въвеждащи формули). Тази формула е компресиран израз на идеята за средищната позиция на човешкия свят между *горе* и *долу*. Изброените занаяти са описани в процеса на работа – *ред дюлгери, се терзиц, / как си седят и си кроят, / тъй си кроят*

5 За разпространението и вариантите на песента вж.: Моллов 2014: *Свети Гьорги освобождава три синджира роби*.

три сукна. (вариант от Малък Преславец, Тутраканско); ... *ред джолгери. / Кат' стояха, тѣй дялаха, / тѣй дялаха до три люлки: / – първа люлка за Божя майка, / втора люлка за Млада Бога, / трета люлка за кум Ивана. / Ред джукени куюмджиу, / кат' стояха, тѣй лееха, / че изляха три прѣстени...* (вариант от Караманово, Свищовско). Въпреки това описанието оставя впечатление за статичност. Сякаш думите рисуват пълна с живот картина, организирана по строги правила, като започват от централната фигура, задаваща структурираност и смисъл на изобразеното. В центъра тук е поставена планина / гора (*под горица*⁶), като в част от вариантите е дублирана или заменена от дърво (най-често орех: *ореше столовата*) с наредена около него трапеза. Тези образи в народните песни изразяват идеята за Центъра като точка на Сътворението и начало на утвърдения ред. Описанието борави с пространството и перспективата подобно на средновековната живопис, която е вгледана в значимото, а не в очевидното, а изображението комуникира със светогледа на получателя, а не с видимата реалност. Пестеливо за подробностите, които са очаквани в отговора на въпроса – кое е най-хубаво, описанието насочва вниманието към утвърждаването на реда, а една от най-акцентираните чрез повторения думи е именно думата *ред* (Приложение I.3.).

Песента е насочена към точно определен сегмент от живота на социалния колектив – трудът в основните стопански дейности и плодовете от него. Чрез поддържащото поетично слово те са включени в обредния хронотоп и благословени като част от свършената *Божия* хубост. Подобна функция при коледуването има изпълнението на песни, посветени на орач, овчар, терзия и други социални позиции, означени чрез трудови дейности. С развитието на социално-икономическите отношения през средновековието към традиционните земеделие, овчарство и лозарство са добавени и други занаяти. Тази функция на песента в обряда се потвърждава и от факта, че в осем от общо девет записа, за които е направено уточнение на предназначението ѝ (кога или на кого се пее), са посочени различни занаяти (на занаятчий, на зидари, на терзия и др. – Приложение I.1.).

Ограниченото разпространение (основно в крайдунавските села на Централна Северна България) и малкият брой варианти поставят въпроса за условията на възникване на разглеждания песенен мотив. Един от възможните знаци, с помощта на които можем да потърсим отговор, е наличието на думи и изрази, които не са обичайни за народните песни. На формулите, с които се посочва за кого са предназначени даровете, липсва единство при изброяването на светците (Приложение I.4.). Най-често срещани (8 варианта) са *Божя майка*, *Млада Бога* и светец, следвани

6 Срвн. значението на думата като *планина*.

(в 5 варианта) от *Божя майка*, Господ и светец. В различните варианти светецът е свети / кум Иван, свети Никола, свети Петър, свети Игнат. Всички те са участници и в други фолклорни песенни сюжети с широко разпространение. Редом с тях в част от вариантите са поставени *син светю* / *вси светии*, *Стара Бога*, *За велика Божя слава* / *за трилика Бога*, *Бога ѝ слава*, *ангелите*, които не са характерни за фолклорните текстове. Подобни изрази насочват вниманието към ролята на манастири и други религиозни християнски центрове, чието влияние несъмнено внася своя отпечатък върху народната култура в съответния регион.

Според втората песен *Свинецъ съгражда манастир или черква*⁷ хубост е бял манастир под ябълково дърво с позлатени и посребрени клони: *Огряло ми е ясно слънце, Коладе ле, / че ми е огряло в горица, / едно дръвце ябълково – / клоните му посребрени, / листата му позлатени. / Отдолу ми едната хубост, / бял манастир, нова църква, / прозорците им безценен камък. / От там минал Самси Господ. / Хем поминал, хем попитал: / – Кой направи тази хубост, / бял манастир, нова църква?! (Чилнов, Беленско). В различните варианти градежът е сравняван със слънце: *не било до две слънца, / ами било до две църкви; / вратите им месечини, / прозорци им ясно слънце*, направен е от злато и сребро или е *Света гора*, *Рай манастир* с три врати, посветени на Господ и / или светци, а в него ще венчават, кръщават и опяват (Приложение II. 2. Въвеждащи формули). Християнският храм е описан като свръхценност – като белязано от Божието присъствие място за приобщаване на човека към Бога чрез най-важните ритуали на земния му път. Това става с помощта на описание на неговата свещена проекция – *Света гора*, *Рай манастир* и *Златна ябълка* са митопоетични образи, възплъщаващи идеята за Творящия център в модела на света⁸. Въвеждащите формули създават впечатление за изобилие от знаци, които изграждат хронотопа с помощта на дублиращи се по своя смисъл образи. Това е и един от похватите на поетиката на народната песен – да акцентира и утвърждава идеи чрез повторенията на различни елементи. Важно е да отбележим, че това се отнася не само до външната, словесна и музикална страна на този тип поезия, но и до съдържателната – една значима идея може да бъде изразена и повторена няколкократно с помощта на различни на пръв поглед образи и кодове. Това дублиране в плана на смисъла на съобщението е до голяма степен привидно. Всеки отделен фрагмент от*

7 За разпространението на публикуваните и архивни варианти вж. Приложение II.1.

8 В някои песенни мотиви градежът на храма е на свети Никола и светецът го довършва с безцен камък, взет от златна риба, уловена в морето. В други Чер галунчец прави Рай манастир с три врати от мрамор камък, изваден от морето. За мотивите, реализиращи календарен вариант на мита за първотворението, вж. Калоянов 1987.

текста допринася за развитието на неговото послание – нюансира значения, доразвива, преакцентира, свързва с нови идейни пространства и ги превръща в контекст за разбиране на песента в съзнанието на носителите. Разбирането в съзнанието на фолклорния българин произтича от системно организираната митопоетична картина за свят, която е поддържана и актуализирана от текстовете на фолклорната словесност. В тази ситуация клишетата в началните формули от мотива и съответните им образни фрагменти имат пресечно смислово поле – всички те изграждат представа за идеалния космически ред. В същото време тези формули – изгряло ясно слънце; гора с дърво златна ябълка / дърво със златни и сребърни клони; нов / бял манастир; нова църква със златни и сребърни врати и прозорци; градеж на светец, белязан като *хубост*; Самси Господ, който е тръгнал / слязъл да благослови / да даде – притежават и своите смислови различия и нюанси.

В разглежданата песен най-голям брой варианти (19) започват с устойчив израз от типа *изгряло е ясно слънце* (Приложение II.2. а). Това е една от песенните формули, които въвеждат темата за Сътворението в обредния хронотоп (поради изоморфния характер на времевите отрязъци денонощен, годишен и космически цикъл, началото на деня се съотнася с Началото на глобално ниво) и разполагат ситуацията, описана от текста, на фона космическите елементи. Обикновено формулата е въвеждаща и е следвана от описание, което поэтапно стеснява оптиката, за да се фокусира върху един елемент, локализиращ ситуацията, върху която е съсредоточена песента⁹. По този начин се постига хармонизация между общото и конкретния фрагмент, която работи в посока на утвърждаването на значението му като елемент от голямата картина. Формулата въвежда в хронотопа на песента и темата време и точно времето, организирано по хода на слънцето (ден, сезон, календарна година). Същата тема в нейния християнски вариант се съдържа и във втория тип въведение (Приложение II.2. б) *Свещец е заправил църкви*), където името на светеца се свързва и с датата, на която той е честван.

⁹ Клишето *изгряло е ясно слънце* е често срещано в сватбените и в лазарските песни с женитбена тематика, където изгражда първата част от отрицателно сравнение, утвърждаващо хубостта на момата или момъка. Пример: *Изгряло ми е ясно слънце, / дойла, дойла, дойла, / у Радиното равно двори; / не било ясно слънце, / най ми била бяла Рада, / хабер пуска и провозда: / – Бре, Иване, бре, гидийо, / ще ли скоро да се жениш, / ако не щеш, да ми обадиш?! / – Мене мама ще ме жени, / за Тодора джукенджия, / за Ивана касканджия.* (Бабово, Русенско; КБЛ-ВТУ). След избледняването на ритуалното значение на това сравнение (форма на отъждествяване), целящо хармонизация, на преминаващите през най-важния социализиращ обред, изразът функционира като поетично песенно клише с величальна насоченост.

Изразът *изгряло е ясно слънце* е следван от описанието на чудно дърво (златна ябълка, дърво столовата), под което има нова църква / манастир. В българската митопоетична картина за свят описанието на такова дърво въплъщава представата за идеалната космическа организация по вертикалата – т. нар. Световно или Космическо дърво – и бележи свещения Център на пространството в хоризонтален план. На свой ред хронотопът на всеки обред е организиран като своеобразна негова проекция и често в най-важните български обреди присъства ритуален предмет, знаково еквивалентен на Световното дърво (например кумовото дръвце в сватбата¹⁰ и дръвцето на водача на коледарите, наричано стрела, ела или китка). Без да навлизам в темата и многобройните изследвания, които са ѝ посветени, ще отбележа предхристиянския произход на тази митологема и широкото разпространение на поетичните образи на чудни дървета, които са нейните наследници в българските народни песни.

Прави впечатление максималното сближаване в песента на описанието на дървото с това на *нови църкви / манастири*. Дървото е от сребро, злато и *ситен маргър*, а църквите са *маламени*, *позлатени* с прозорци от *безцен камък*. Този образен паралелизъм съдържа своеобразен *превод* между значенията им. В част от вариантите паралелът преминава отвъд образното равнище и описанието на църквата я бележи като въплъщение на космическия ред – подобно на Световното дърво, на нея са слънцето, месецът и звездите. Можем да предположим, че песента е сред онези фолклорни текстове, които са възникнали след покръстването в ситуацията на активна трансформация, създаване на текстове и превод на унаследените идеи и ценности на езика на християнството. В тази ситуация утвърдените в мирогледа ценности са използвани като модел при осмислянето на новите.

Във вариантите от Церовец, Русенско и от Карнобат (Приложение II. 3. Участници в диалога) въпросът е задаван от светец, а този който е направил манастира, е Господ: *Отговаря свети Гьорги: / – Снощи мина Самси Господ, / той направи тази хубост, / тази хубост, нова черква, / нова черква, бял манастир. / В черковата да венчават, / да венчават млади булки, / да кръщават малки деца, / в манастира да опяват, / да опяват стари хора.* (Церовец, Русенско). Възможността за такава замяна подсказва, че именно диалогът, а не толкова ролята на участниците в него, е поставен в центъра на вниманието. Задължителното му присъствие във вариантите се дължи на това, че диалогът въвежда една от същностните идеи, носени от песента, идеята за словесното утвърждаване на реда. В повечето варианти гледната точка, чрез която в песента е утвърдена хубостта на Рай / бял манастир, нови църкви е тази на *Самси*

¹⁰ За семантиката на кумовото дръвце вж. Иванова 1984.

Господ: *Тръгнал беше, Коладе ле, / Самси Господ, Коладе ле, / с тънка пътя, с тиха гора / да си пита и разпита – / кой направи Света гора, / Света гора, Рай манастир. (Русе); Най-подир минал Самси Господ, / ем поминал, ем попитал: / – Та кой направи тази хубост...* (Борово, Беленско). По този начин песента разпознава красотата като проявление на свещеното, поставя я в центъра на света в храма, въплътил съвършения ред. Така въпросът на Самси Господ *Кой направи тази хубост?* е словесно възпроизвеждане в ритуала на съвършенството на света при Сътворението, видяно като новопостроен храм, а думите му носят творящия заряд на благото слово, дало началото на Божия свят.

Въпросите *Какво е красота?* и *Кой я създаде?* са израз на вживяност в съвършенството на битието като дар. Разбирането за същността на света като божествено творение задава перспективите на погледа, който търси и подрежда знаците за тази простичка истина и ги нарича Хубост.

ПРИЛОЖЕНИЯ. ПУБЛИКУВАНИ И АРХИВНИ ВАРИАНТИ НА ПЕСЕННИТЕ МОТИВИ *КОЕ Е НАЙ-ХУБАВО?* И *КОЙ НАПРАВИ ТАЯ ХУБОСТ?* – ФОРМУЛИ И КЛИШЕТА.

ПРИЛОЖЕНИЕ I. *КОЕ Е НАЙ-ХУБАВО?*

I. 1. *Варианти:*

- Еленско – Илиювци (коледна, КБЛ-ВТУ; Студентски експедиции 1965–1966);
- Кубратско – Тетово (коледна, Тетово 1995: № 89);
- Никополско – Въбел (КБЛ-ВТУ), Муселиево (коледна – на занаятчия, КБЛ-ВТУ);
- Русенско – Бъзън (коледна, КБЛ-ВТУ), Русе (коледна, КБЛ-ВТУ), Сандрово (коледна, КБЛ-ВТУ), Червен (коледна, КБЛ-ВТУ = Калоянов 1992: № 32);
- Свищовско – Караманово (коледна (ССБ 1931: № 96 – *Дар за Божя майка, за Млада Бога и за свети Ивана*), 2. вар. КБЛ-ВТУ);
- Силистренско – Ветрен (коледна – на шивач, КБЛ-ВТУ), Калипетрово (Илиев – Друмева 1991: № 50), Попина (коледна – на занаятчий, КБЛ-ВТУ);
- Тополовградско – Радовец (коледна – на къщата, БНПП 1981 (т. 2): 57 – *Свети Гьорги намира злато и сребро за три черкви*), Устрем (коледна – по пътя, СБНУ 62/2009, № 10 – *Трима дялгери делят три икони*, 2. запис: коледна – на зидари, КБЛ-ВТУ);

- Тутраканско – Малък Преславец (коледна, на терзия, КБЛ-ВТУ), Сокол (коледна, КБЛ-ВТУ);
- Украйна – Болград (коледна – на занаятчия, Обшт труд 1868: кн. 3, с. 76, № 7 – *Три терзия, три даскала, три златаря*), Преслав (коледна – на писар, Върбански 1910: № 26).

I. 2. Занаяти и действия:

Еленско:

- Илиювци – терзии: *ред стояха, ред крояха дор три сукна.*

Кубратско:

- Тетово – 1. чифчии, 2. кръчмари: 1. *ред си чакат, брашно сеят, тесто месят, / тесто месят, кравай вият, 2. ред си чакат, вино точат, / вино точат, оки пълнят, / оки пълнят, тъй наричат.*

Никополско:

- Въбел – 1. терзии, 2. хлебари, 3. златари: 1. *сукно режат, / сукно режат – шапки кроят, 2. тесто месят, хлябове пекаят, 3. злато леят, злато коват, / злато коват – златни чаши.*
- Муселиево – 1. хлебари, 2. терзии, 3. златари: 1. „*че измеси дор два, дор три, / дор два, дор три хляба измеси*“, 2. „*...сукно кроят, / че скроиха дор две, дор три, / дор две, дор три шапки скроиха*“, 3. „*злато леят, / че изляха дор две, дор три, / дор две, дор три чаши изляха*“.

Русенско:

- Бъзън – *три дюкяна чаши леят.*
- Русе – три еснафа: *Първи еснаф – баш майстора, / втори еснаф – баш чобана, / трети еснаф – баш чифчия... Напиват медното ведро, / напиват, хем си говорят: / – Да отидем татък долу, / татък долу в зелената гора, / да насечем тънки талпи, / да направим Рай манастир.*
- Сандрово – три еснафа: *Първи еснаф – свети Никола, / втори еснаф – свети Игнат, / трети еснаф – Самси Господ.*
- Червен – 1. баш орачо, 2. баш лозарю, 3. баш овчарю, 4. баш златарю, 5. баш терзия, 6. баш копачо: 1. *кравай вие, 2. чашки пълни, 3. агне пече, 4. чашки лее, 5. сукно крои, 6. гърне вие.*

Свищовско:

- Караманово – 1. дюлгери, 2. куюмджии, 3. терзии: 1. *тъй дялаха до три люлки, 2. кат стояха, тъй лееха, / че изляха три пръстени, 3. кат стояха, тъй крояха, / че скроиха до три сукна.*

Силистренско:

- Ветрен – 1. терзии, 2. куюмджии: 1. *тѣй си кроят дор три ми сукна*, 2. *тѣй си леят дор три ми чаши*.
- Калипетрово – 1. терзии, 2. куюмджии: 1. *ред крояха дор три сукна*, 2. *ред лееха дор три чаши*.
- Попина – 1. терзии: *тѣй че си кроят дор три сукна*.

Тополовградско:

- Радовец – три дюкяна без оцяна: *злато, сребро и бял маргарит*.
- Устрем – дюлгери: *наред седят, дялба делят, / дялба делят дор три куни*.

Тутраканско:

- Малък Преславец – ред дюлгери, *се терзии / как си седят и си кроят, / тѣй си кроят три сукна*.
- Сокол – 1. чешлари, 2. кровитьори: 1. *три чаши леят*, 2. *три сукна кроят*.

Украйна:

- Болград – 1. терзии, 2. даскали, 3. златари: 1. *та си кроят дор три сукна*, 2. *та си пишат дор три книжки*, 3. *та си леят дор три кръста*.
- Преслав – 1. терзии, 2. писари, 3. златари: 1. *и си кроят дор три сукна*, 2. *та си пишат дор три писма*, 3. *и си леят дор три злата*.

I. 3. Хронотоп и въвеждащи формули.

I. 3. а) Дърво / гора (и вода) & Кое е най-хубаво

Русенско:

- Русе – *Че кое ми е, Божне ле¹¹, най-хубаво, / под горица, Божне ле, под зелена, / над водица, Божне ле, под студена? / Най-хубаво ѝ трапезица, / на трапеза хладното ведро, / хладното ведро с руйното вино. / Край трапезата до три еснафа*.
- Сандрово – *Какво ми е, Божне ле, най-хубаво, / под горица, Божне ле, под зелена, / над водица, Божне ле, лед студена / Най-хубаво – трапезица, / на трапезица – до три еснафа*.
- Червен – *Та какво ми, Божне ле, най-хубавото, / под гора, Божне ле, под зелена?*

Свищовско:

- Караманово 1 – *Че ми ѝ хубост, Божне ле, най ми ѝ хубост, / под горица, Божне ле, под зелена, / над водица, Божне ле, лед студена, / под горица*

¹¹ Припевите са отбелязани чрез удебеляване.

ред дюкени, / ред дюкени, ред дюлгери, / ред дюлгери, ред терзии, / ред терзии, ред куюмджи.

- Караманово 2 – Че ми ѝ хубост, Божне ле, най ми хубост, / **под горица, Божне ле, под зелена, / над водица, Божне ле, лед студена,** / най ми хубост ред дюкени, / ред дюкени, ред дюлгери.

Силистренско:

- Ветрен – Какво има, Божне ле, по-хубаво / **под гора, Божне ле, под зелена, / над вода, момне ле, лед студена?** / По-хубаво – ред дюкяни, / ред дюкяни, ред терзии.
- Попина – Що ми било, Божне ле, най хубаво, / **под гора, Божне ле, под зелена, / над вода, момне ле, лед студена?** / Най-хубаво – ред дюкяни, / ред дюкяни все терзии.

Тутраканско:

- Малък Преславец – Що е било, Божне ле, най-хубаво, / **под гора, Божне ле, под зелена, / над вода, момне ле, лед студена?** / Най-хубаво – ред дюлгери, / ред дюлгери, се терзии.

Украйна:

- Болград – Та що ми е, Божне ле, мило-драго, / **под ореше, Божне ле, столовата?** / редом стоят три терзия, / та си кроят дор три сукна.

І. 3. б) Цариград & Кое е най-хубаво

Никополско:

- Въбел 1 – Та що ми беше, **Коладе ле**, най-хубаво, **Коладе ле?** / Най-хубав беше Цариграда, – / в Цариграда ред дюкяни, / ред дюкяни, все терзии.
- Въбел 2, 3 – Та що ми беше, **Коладе ле**, най-хубаво, **Коладе ле?** – / Най-хубав беше Цариграда, / в Цариграда – ред дюкяни, / ред дюкяни – дор два, дор три.
- Муселиево – Та що ми беше най-хубаво, / **Коладе ле, мой Коладе,** / най-хубаво в Цариграда, / в Цариграда ред дюкяни/ ред дюкяни три дюкяна.

І. 3. в) дърво / гора (и вода) & ред

Еленско:

- Илиювци – Ред седяха все терзии, **Коладе ле, / под юрюжим¹² столовати, Коладе ле** / ред стояха, ред крояха, / ред крояха дор три сукна.

12 под юрюжим – ‘под ореше’.

Кубратско:

- Тетово – Наред седят, **Божне ле**, ред чифчии, / **край горица, край зелена**, / кат' си седят, ред си чакат, / кат' си чакат, брашно сеят, / брашно сеят, тесто месят, / тесто месят, кравай вият. / Кат' го вият, тъй наричат:

Русенско:

- Бъзън – Наред седят, **Божне ле**, три дюкяна, / **под гора, Божне ле**, **под зелена**, / **над вода, момне ле, над студена**.

Силистренско:

- Калипетрово 1 и 2 – Ред седяха ред терзии, **Коладе ле**, / срещу дърво столоват, **Коладе ле**, / под череша кършовата / ред седяха, ред крояха, / ред крояха дор три сукна.

Тополовградско:

- Устрем – Наред седят три дълга, **Коладе ле**, / под ореха столовати, **Коладе ле** / Как си седят, дялба делят, / дялба делят дор три куни.

Тутраканско:

- Сокол – Три дюкяна, **Божне ле**, наред стояха, / **под гора, момне ле**, **под зелена**, / **над вода, калъо лъо, лед студена**.

Украйна:

- Преслав – Наред седят, **Божне ле**, три терзии, / под ореше столоват.

I. 4. За кого са даровете:

Еленско:

- Илиювци – за Млада Бога, за Божа майка, за свети Ивана.

Кубратско:

- Тетово – на Ристоса, на Стара Бога, на Божа майка.

Никополско:

- Въбел 1 – за Божа майка, за Млада Бога, за велика Божа слава.
- Въбел 2 – за Божа майка, за Млада Бога, за велика Божа слава.
- Въбел 3 – за Божа майка, за Млада Бога, за трилика Бога, Бога й слава.
- Муселиево – за Млада Бога, за Божа майка, за велика слава – Млада Бога.

Русенско:

- Бъзън – за свети Иван, за Божа майка, за Господа.
- Сандрово – Първи еснаф – свети Никола, / втори еснаф – свети Игнат, / трети еснаф – Самси Господ.
- Червен – Христом Бога, нашим царю, на дружинка.

Свищовско:

- Караманово – за Божа майка, за Млада Бога, за кум Ивана.

Силистренско:

- Ветрен – за Млада Бога, за Божа майка, за свет Никола.
- Калипетрово 1 – Божа майка, син светию, Млада Бога.
- Калипетрово 2 – Божа майка, вси светии, Млада Бога.

Тополовградско:

- Устрем 1 – първа куна – самси Господ; втора куна – Божа майка; трета куна – свети Петър.
- Устрем 2 – първа куна – самси Господ, / втора куна – Божа майка, / трета куна – ангелите.

Тутраканско:

- Малък Преславец – за Господа, за Божа майка, за свети Никола.
- Сокол – за Господа, за Божа майка, за свети Петър.

Украйна:

- Болград – Божи майци, Младим Богом, светим Йоаном.
- Преслав – Млади Богу, Божи майци, свети Ивану.

ПРИЛОЖЕНИЕ II. КОЙ НАПРАВИ ТАЗИ ХУБОСТ?

II.1. Варианти:

- Беленско: Борово (коледна, трансформирана, КБЛ-ВТУ), Кацелово (КБЛ-ВТУ), Обретеник (коледна, фрагмент, КБЛ-ВТУ), Пейчиново (коледна, КБЛ-ВТУ), Чилнов (коледна, КБЛ-ВТУ);
- Бургаско: Бургас (коледна – на Иван, КБЛ-ВТУ), Ново Паничарево (коледна, КБЛ-ВТУ);
- Варненско: Крумово (коледна – на къщата, (СБНУ 8/1892, с. 15, № 14);
- Генералтошевско: Росен (коледна, КБЛ-ВТУ);
- Карнобатско: Карнобат (коледна – на стопанин, СБНУ 59/1994, № 24 – *Огряло е ясно слънце*);
- Поповско: Садина (коледна – на малко дете или на млада булка, КБЛ-ВТУ);
- Провадийско: Блъсково (коледна, КБЛ-ВТУ);
- Разградско: Дряновец (коледна – на възрастни хора, СИБ 1/1962, № 205 – *Заправил свети Иван нови черкви*; в по-късен запис от КБЛ-ВТУ вместо Света Неделя стои Божа майка);

- Русенско: Бабово (коледна, КБЛ-ВТУ), Красен (коледна – на възрастни хора, СИБ 1/1962, № 207 – *Самси Господ и три светии. Свети Иван направил Света гора и Рилски манастир*; същият текст и в КБЛ-ВТУ), Мартен (коледна – на възрастен човек, СБНУ 60–1/1993, № 526 – *Кой е направил Света гора*), Русе (коледна; зап. Д. Г. Сокеров, СБНУ 13/1896, с. 8, № 8), Церовец (коледна – на възрастни хора, СИБ 1/1962, № 208 – *Сам Господ е построил в гората нова черква и бял манастир*; втори запис в КБЛ-ВТУ коледна – на домакин);
- Свищовско: Козар Белене (коледна, КБЛ-ВТУ); Морава, Свищовско (Илиев 1889, № 93 – *Свети Петър направил чуден манастир с три черкви* = БНПП 2/1981, с. 58 – *Свети Петър направил манастир с три черкви*);
- Тетевенско: Ябланица (допълнена с Подвис, Карнобатско; коледна – на къщата, Маринов 1/1981, с. 432);
- Тополовградско: Голям манастир (коледна – на къщата, СБНУ 64/2012, № 35 – *Кои са тези църкви?*);
- Харманлийско: Черепово (коледна – на нова къща, КБЛ-ВТУ);
- Царевско: Лозенец (коледна, КБЛ-ВТУ); Румъния: Фрикацей (коледна – на майстор, СБНУ 35/1923, № 16 – *Свети Иван строи манастир*; втори вар. коледна – на стар човек, СБНУ 35/1923, № 17 – *Свети Иван строи три черкви*; = БНТ 5/1962, с. 125 – *Свети Иван строи три черкви*);
- Украйна: Димитровка (коледна – на хазаин с име Иван (Кауфман 1982, № 699 – *Заправил свети Иван бял манастир*);

II. 2. Въвеждащи формули.

II. 2. а) слънце – дърво / гора – църкви / манастири

Беленско:

- Борово – *Огряло ми е, Коладе ле, / ясно слънце, Коладе ле, / че ми е огряло в горица, / в горица до ясно дръвце, / до ясно дръвце ябълково; / туй дърво само лек, / клоните му посребрени, / посребрени, позлатени. / От долу му едната хубост, / едната хубост бял манастир, / прозорците му безцен камък.*
- Чилнов – *Огряло ми е ясно слънце, Коладе ле, / че ми е огряло в горица, / едно дръвце ябълково – / клоните му посребрени, / листата му позлатени. / Отдолу ми едната хубост, / бял манастир, нова църква, / прозорците им безценен камък.*

Бургаско:

- Бургас – Изгряло е, **Коладе, Коладе ле**, / до три слънца, **Коладе, Коладе ле**, / то не било до три слънца, / най е било три черкови.
- Ново Паничарево – Изгрели са, **Коладе, Коладе ле**, / до две слънца, **Коладе, Коладе ле**, / това не било до две слънца, / ами било до две църкви; / вратите им месечини, / прозорци им ясно слънце.

Варненско:

- Крумово – Изгряло е, **Коладе ле**, / ясно слънце, **Коладе ле**, / че огряло до едно дръвце, / до едно дръвце столовата, / столовата, върховата; / под дръвцето една хубост, / една хубост – три черковки, / белисани, изписани. / Едната ми по веселба, / по веселба – по Ивановден, / по Ивановден, Водокръщи; / втората ми – да венчават, / да венчават млади момци, / млади момци с млади булки; / третата ми да кръщават, / да кръщават дребни деца, / дребни деца еврейчета, / да ги струват християнчета!

Карнобатско:

- Карнобат – Огряло ми е, **Коладе ле**, / ясно слънце, **Коладе ле**, / та огряло земя и небо, / земя и небо, гора и вода, / сред гората едно дърво, / едно дърво, сребром дърво, / сребром дърво, златом върхо, / под дървото три черковки, / три черковки, три хубости; / дуvari им безцен камък, / покрива им все алтънчец, / вратите им ясном слънце, / прозорци им ясен месец.

Поповско:

- Садина – 1. вар.: Огряло ми е, **Коладе ле**, / ясно слънце, **Коладе ле**, / у горица до едно дръвче, / до едно дръвче ябълково. / Под дръвчето – бял манастир, / бял манастир, нова черква, / прозорците – позлатени. / Тук венчават младите булки, / тук кръщават малките деца, / малките деца, немиросани, / немиросани, некръщавани.
- Садина – 2. вар.: Огряло ми е, **Коладе ле**, / ясно слънце, **Коладе ле**, / че ми е огряло във горица, / във горица, до едно дръвце, / до едно дръвце ябълково; / туй дърво само леи, / клоните му посребрени, / посребрени, позлатени. / Под дръвцето една хубост, / една хубост – бял манастир, / бял манастир, нова черква, / прозорците му безцен камък.

Провадийско:

- Блъсково – 1. вар.: Зазори се бяло зори, **Коладе ле, Коладе ле**, / то не било бяло зоре / то най било три черкови / три черкови, бял манастир.

- Блъсково – 2. вар.: Зазори се бяло зори, **Коладе, Коладе ле**, / то не било бяло зори, / най ми било бял манастир / бял манастир, три черкови; / първата е кръщаване, / втората е венчаване, / третата е прощаване.

Русенско:

- Церовец – 1. вар.: Огряло ми, **Коладе ле**, / ясно слънце, **Коладе ле**, / в света земя, Света гора. / В гората сал едно дърво, / клоните му позлатени, / я листе му посребрано. / Под дървото една ми хубост, / една ми хубост – нова черкова, / нова черкова, бял манастир.
- Церовец – 2. вар.: Огряло ми, **Коладе ле**, / ясно слънце, **Коладе ле**, / сета земя, сета гора. / Всред гората сал едно дърво, / клоните му позлатени, / листите му посребрени. / Под дърво ми една хубост, / една ми хубост нова черкова, / нова черкова – бял манастир.

Свищовско:

- Козар Белене – Изгряло е, **Коладе ле**, / ясно слънце, **Коладе ле**, / най огря де що видя, / де що видя – Светата гора, / в гората зелен явор, / под явора три църкви. / Първа църква дет кръщават, / дет кръщават малките деца, / малките деца пеленаци. / Втората църква дет венчават, / дет венчават младите булки, / младите булки с младите момци. / Третата църква дет опяват, / дет опяват старите баби, / старите баби, старите старци.
- Морава – Огряло, **Коладе ле**, / ясно слънце, **Коладе ле**, / че огрея де що видя, / че огрея Света гора. / Едно дърво не огрея, / едно дърво – зелен явор, / под явора – свет манастир, / в манастира – до три черкви; / първа черква – дете венчават, / втора черква – дете кръщават, / трета черква – дете настригват, / дете настригват малки деца, / малки деца годинаци.

Тетевенско:

- Ябланица – Изгряло е ясно слънце, **Коладе ле**, / та огряло едно дръвце, **Коладе ле**, / едно дръвце столовата, / столовата, върховата, / столовете чисто сребро, / клоновете сухо злато, / вършето му ситен бисер. / Под дървото една хубост – / три черкови белосани, / белосани, изписани. / Една черква за веселба, / по Иванден, Водокръщи; / друга черква за венчавка, / млади момци с млади булки; / трета черква за кръщавка, / за кръщавка мъжки деца.

Тополовградско:

- Голям манастир – Огряли са, **Коладе ле**, / до три слънца, **Коладе ле**, / то не било дор три слънца, / най е било до три черкови, / до три черкови,

манастири, / на врати им ясно слънце, / по пенджури ясен месец,
/ по керемиди дребни звезди.

Харманлийско:

- Черепово – Изгрели са, **Коладе ле, Коledo лъо**, / дор три слънца, **Коладе ле, Коledo лъо**. / То не било дор три слънца, / най-било ми дор три черкви,
/ дор три черкви в манастири. / По врати им – ясно слънце, / по пенджури
– ясен месец, / по покрива – дребни звезди.

Царевско:

- Лозенец – Изгрели са на изтока, / три светлини, три добрини, / три добрини – три черкови. / Направа им мермер камък, / покрива им безценен камък. / Прозорци им ясно слънце, / вратите им темен месец, / кандила им дребни звездици.

Румъния:

- Фрикацей – 1. вар.: Огреяло, **Коладе ле**, / едно слънце, **Коладе ле**,
/ едно слънце, една гора, / във гората три черкови, / белисани, изписани
/ черно слово и червено.

II. 2. б) Светец е заправил църкви.

Беленско:

- Кацелово – Заправил ми, **Коладе ле**, / свети Иван, **Коладе ле**, / божии черкви маламени, / маламени, позлатени, / позлатени, затворени, / затворени, заключени, / заключени златен ключец, / тъй наредени, тъй нагласени.
- Пейчиново – Заправил ми свети Иван, / **ой Коладе, мой Коладе**, / заправил ми Божии черкви, / тъй нагласени, тъй наредени – / маламени, позлатени, / позлатени, затворени, / затворени, заключени, / заключени с златен ключец.

Генералтошевско:

- Росен – Заправил ми, **Коладе, Коладе ле**, / свет Димитър, **Коладе, Коладе ле**, / заправил ми бял манастир, / бял манастир с три черкови, / с три черкови, с три добрини. / Първа черкова да кръщават, / да кръщават дребни деца, / дребни деца еврейчета, / да ги правят християнчета, / Втора черкова да венчават, / да венчават млади булки, / млади булки с млади женици, / трета черкова да изповядва, / да изповядва стари хора, / стари хора с бели бради.

Разградско:

- Дряновец – Заправил Иван, **Коладе ле**, / нови черкови, **Коладе ле**, / хем маламени, хем позлатени; / как ги заправил, тъй ги изкара.

Румъния:

- Фрикацей – 1 и 2. – Заправил ми, **Коладе, Коладе ле**, / Свети Иван, **Коладе, Коладе ле**, / заправил ми бял манастир, / бял манастир сред Дунава, / сред Дунава, сред хубава; / че го покрил с бял маргарец, / че огряло земя ѝ небе.

Украйна:

- Димитровка – Тръгнал ми е, **Коладе ле**, / свети Иван, **Коладе ле**, / из пътечка с патеричка, / с патеричка позлатена, / той си ходи да си дири / чисто място, свято място. / Дирил го е, намерил го / сред бял Дунав, на бял камък, / че го обрече да го прави, / да го прави бял манастир. / Заправил го свети Иван, / заправил го се с парица, / доправил го със грошове, / дуvari му блехчън камък, / покрива му ситен маргър, / таваня му синьо небе, / кандила му дребни звезди, / вратите му ясно слънце, / пенджури му ясен месец.

II. 2. в) Господ тръгнал да разпитва.

Русенско:

- Бабово – Слязъл беше Самси Господ, **Коладе ле**, / **напред Бога, на съдница, Коладе ле**, / да си пита и разпитва – / кой направи тез черкови / маламени, позлатени.
- Красен – Станал беше свети Гьорги, **Коладе ле**, / **срещу слънце с право сърце, Коладе ле**, / с патеричка маламена, / с кандилничка позлатена / да си дири добра лова, / добра лова, яребичка, / яребичка, пепеличка. / Че го срещна Самси Господ, / че го срещна и разпита: / – Ой те тебе, свети Гьорги, / ти знаеш ли кой направи / Света гора, Рай манастир?
- Мартен – Тръгнал беше Самси Господ, **Коладе ле**, / на две ми златни патерички, **Коладе ле**, / тръгнал беше в Рай да отиде, / в Рай да отиде, там да пита, / там да пита и разпита / кой направи Света гора, / Света гора и Рай манастир.
- Русе – Тръгнал беше, **Коладе ле**, / Самси Господ, **Коладе ле**, / с тънка пътя, с тиха гора / да си пита и разпита – / кой направи Света гора, / Света гора, Рай манастир. / Ще го дари с кандилчица, / с кандилчица маламена, / с патеричка, със сребърна.

II. 2. г) други

Беленско:

- Обретеник – Кандилничка, сребърничка, / кой направи Света гора, / Света гора Рай манастир?

II. 3. Учасници в диалога: 1. Кой пита. 2. Кой отговаря, че не е / не знае. 3. Кой е направил църквите / манастирите.

II. 3. а)

- Беленско: Борово – 1. Самси Господ, 3. свети Иван.
- Беленско: Кацелово – 1. Самси Господ, 2. свети Гьорги, 3. свети Иван.
- Беленско: Пейчиново – 1. Самси Господ, 2. свети Гьорги, 3. свети Иван.
- Беленско: Чилнов – 1. Самси Господ.
- Бургаско: Ново Паничарево – 1. Вишни Господ, 2. свети Никола, свети Васил, 3. свети Иван.
- Генералтошевско: Росен – 1. Вишен Господ, 3. свети Димитър.
- Поповско: Садина – 1. Самси господ, 3. свети Иван.
- Провадийско: Блъсково – 1. Господ – свети Илия пита, отговарят му: *Прощавай, Боже, ...*, 2. свети Гьорги, свети Васил, свети Димитър, 3. свети Никола.
- Разградско: Дряновец – 1. Света Неделя / Божя майка и Самси Господ, 2. свети Иван, 3. свети Иван.
- Русенско: Бабово – 1. Самси Господ, 2. свети Никола, свети Игнат, 3. свети Васил.
- Русенско: Красен – 1. Самси Господ, 2. свети Гьорги, свети Петър, 3. свети Иван.
- Русенско: Мартен – 1. Самси Господ, 2. свети Игнат, свети Крачун, 3. свети Васил.
- Русенско: Русе – 1. Самси Господ, 2. свет Игнат, 3. свети Васил.
- Свищовско: Морава – 1. Млада Бога, 2. свет Илия, свети Иван, 3. свети Петър.
- Царевско: Лозенец – 1. Самси Господ, 3. свет Илия.
- Румъния: Фрикацей – 1. Самси Господ, 2. свети Гьорги, 3. свети Иван.
- Украйна: Димитровка – 1. Самси Господ, 3. свети Иван.

II. 3. б)

- Карнобатско: Карнобат – 1. свети Иван, 3. Самси Господ.
- Русенско: Церовец – 1. свети Петър, 2. свети Гьорги знае, 3. Самси Господ / втори запис: 1. свети Гьорги, 2. свети Петър знае, 3. Самси Господ.
- Тополовградско: Голям манастир – 1. свети Гьорги, 3. свети Димитър.

II. 3.в)

- Беленско: Обретеник – 3. свети Гьорги.
- Бургаско: Бургас – 3. свети Иван.
- Варненско: Крумово – липсва в текста.
- Свищовско: Козар Белене – 3. Свети Петър.
- Тетевенско: Ябланица – липсва в текста.
- Харманлийско: Черепово – 3. свети Иван.

БИБЛИОГРАФИЯ¹³

- Аверинцев 2004:** Аверинцев, С. С. *Поэтика ранневизантийской литературы*. Санкт-Петербург: Азбука класика, 2004.
- БНПП:** *Българска народна поезия и проза*. Т. 1–7. София: БП, 1981–1983.
- БНТ:** *Българско народно творчество*. Т. 1–12. София: БП, 1961–1963.
- Върбански 1910:** Върбански, А. В. *Песните на бердянските българи*. Ногайск, 1910 (2 фотот. изд. – София: БАН, 2002).
- Гуревич 1984:** Гуревич, А. Я. *Категории средневековой культуры*. Москва: Искусство, 1984.
- Гусев 1960:** Гусев, В. Е. О художественном методе народной поэзии. Сущность художественного метода. В: Гусев, В. Е. (отв. ред.). *Русский фольклор*. Т. 5 (Проблемы теории фольклора), Москва-Ленинград: АН СССР, 1960, 25–55.
- Живков 1977:** Живков, Т. Ив. *Народ и песен*. София: БАН, 1977.
- Иванова 1984:** Иванова, Р. *Българската фолклорна сватба*. София: БАН, 1984.
- Илиев 1889:** Илиев, А. (съст.). *Сборник от народни умотворения, обичаи и др.* Първи отдел. Народни песни. Кн. I. София, 1889.
- Илиев – Друмева 1991:** Илиев, Б., Друмева, Ц. (съст.). *Дунаве, бели Дунаве. Народни песни от Крайдунавска Добруджа*. Т. I –III. София: НПС Защита, 1991.
- Калоянов 1987:** Калоянов, А. Етничното усвояване на пространството отразено в българския фолклор (Черно море и бял Дунав). В: *Трудове на Великотърновския университет “Кирил и Методий”*. Т. XXII, кн. I. Филологически факултет. В. Търново: УИ Св. св. Кирил и Методий, 1997.
- Калоянов 1992:** Калоянов, А. (съст., ком. и бел.). *Славите ли Млада бога? Велико Търново: Слово*, 1992.
- Кауфман 1982:** Кауфман, Н. *Народни песни на българите от Украинска и Молдавска ССР*. Т. 1–2. София: БАН, 1982.
- КБЛ-ВТУ:** Архив на Катедра *Българска литература* към Великотърновски университет Св. св. Кирил и Методий.

¹³ Достъп до всички интернет източници: 01.09.2017.

- Лотман 1992:** Лотман, Ю. М. Каноническое искусство как информационный парадокс. В: Лотман, Ю. М. *Избранные статьи в трех томах*. Том I. Статьи по семиотике и топологии культуры. Таллин: Александра, 1992.
- Моллов 2013:** Моллов, Т. (съст. и ред.). *Хърцои*. Т. I., Коледни песни. Русе: РОД, 2013.
- Моллов 2014:** Свети Георги освобождава три синджира роби. В: Моллов, Т. (съст.). *Български фолклорни мотиви*. Т. I. Обредни песни. Варна: *LiterNet*, 2014, <<http://litenet.bg/folklor/motivi-3/sveti-georgi-tri-sindjira-robi/content.htm>> (публ. об.10.2014).
- Обшт труд 1868:** *Обшт труд*. Повременно книжевно списание. Болград, кн. 3, 1868 (год. I).
- СБНУ:** Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Т. 1–60. София, 1889–1994 (от т. 27 – Сборник за народни умотворения и народопис).
- СИБ:** Кацарова, Р.; Качулев, И.; Стоин, Е. (съст.). *Народни песни от Североизточна България*. Т. I. София: БАН, 1962; Т. II. София: БАН, 1973.
- ССБ:** Стоин, В. (ред.). *Народни песни от Средна Северна България*. София: МНП, 1931.
- Тетово 1995:** Тетово. Теренни материали и проучвания (под общата редакция на А. Калоянов). Русе: НЦФЛ Св. Димитър Басарбовски, 1995.